

Tarık Buğra'nın Konusu Anadolu'da Geçen Roman ve Hikâyelerinde Görülen Yazarlar, Eserler ve Kahramanlar

Writers, Works And Characters In Tarık Buğra's Novels And Stories Take Place In Anatolia.

Nuran ÖZLÜK*

ÖZET

Tarık Buğra konusu Anadolu'da geçen roman ve hikâyelerinde Anadolu'nun ve Anadolu insanının pek çok özelliğine yer vermiştir. Bunlardan biri ve belki de Anadolu'daki aydın bakışını bizlere en iyi verecek olanı ise roman ve hikâyeye kahramanlarının okudukları yazarlar, şairler ve bunların eserleridir. Kendi özel hayatında sıklıkla başvurduğu yazarlar ve kitaplar bu eserlerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile sözü edilen roman ve hikâyeye kahramanlarının okudukları eserler ve yazarlar ile yazıldıkları dönemler arasındaki bağlantı ve her ne olursa olsun kitaptan ve okumaktan vazgeçmeyişi dikkatlere sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Tarık Buğra, Anadolu, Anadolu aydını, Anadolu'da okunan eserler, kitap ve insan ilişkisi

ABSTRACT

Tarık Buğra discussed characteristics of Anatolia and Anatolian people in his novels and short stories takes place in Anatolia. One of or maybe the most important factor that can give us the perspective of Anatolian intellectuals is that the novels or short stories the characters read. The writers or books he frequently applied in his life appears a lot in these works. With this work the connection between the characters, books they read, the period and not to give up reading books is noticed to the readers.

KEY WORDS

Tarık Buğra, Anatolia, Anatolian intellectuals, works read in Anatolia, connection of books and people.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

TARIK BUĞRA'NIN KONUSU ANADOLU'DA GEÇEN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE GÖRÜLEN YAZARLAR, ESERLER VE KAHRAMANLAR

Tanzimat nesli yazarları, bu dönemde batıya yönelişle meydana gelen ve giyim kuşam, eğlence gibi yaşama biçimlerindeki değişikliklerle kendi gösteren alaf-rangalık, esaret, evlilik, aşk ve aile sorunlarını roman ve hikâyelerinde işlemişlerdir. Tanzimat neslinden sonra eser veren yazarlar, dönemlerinde vuku bulan siyasi, sosyal, kültürel, ideolojik olayların yanında aktüel yahut geleneksel hayatın yansımalarının da bulunduğu konuları roman ve hikâyelerine taşımışlardır.

Bu doğrultuda Anadolu'ya ve Anadolu insanına yöneliş de 19. yy.dan itibaren roman ve hikâyelerimizde önceleri basit ve acemice de olsa yoğun bir egzotik ilgi ile destekli bir surette köye ve köy tabiatına gidiş şeklinde ortaya çıkar.

Tanzimat Dönemi içerisinde, Fransa'da Romantizm akımının öncüsü yazarlarda görülen tabiata yönelme bizde de köye, köy tabiatına gidiş fikrini uyardır. Ahmed Midhat Efendi'nin *Letâif-i Rivayat* serisinde yayımladığı "Bir Gerçek Hikâye" ve "Bahtiyarlık", edebiyat tarihimizde köyden söz eden ilk hikâyelerdir.¹ Ara Nesil içerisinde eser veren Mehmed Celâl'in *Cemile*, *Elvâh-ı Sevdâ*, *Küçük Gelin*² ve *İsyan* adlı romanlarında, köyün tabiat güzelliği içerisinde yaşayan sıradan ve sıkıntılıdan uzak insanların hayatları ele alınır. Mehmed Celâl'in yanında Samipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt*'inde de köy ve köy hayatı hakkında bahisler vardır.³

Nâbizâde Nâzım, *Karabibik*'inde⁴ Anadolu köyüne realist bir bakış açısı ile bakarak mekân-insan ilişkileri, geçim şartları, şive taklitlerine yer vermiştir.⁵

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan Okay, "Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmed Midhad Efendi", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990, s. 314-330

² Mehmed Celâl'in sözü geçen romanlarının tahlili için bkz.: M. Fatih Andı, "Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl'in Romanları", *Edebiyat Araştırmaları-1*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, s. 71-83

³ Samipaşazâde Sezâi'nin eserlerinde köy olgusunun tuttuğu yer için bkz.: Zeynep Kerman, "Samipaşazâde Sezâi'de Köy ve Köylü", *Hareket*, No:2, Nisan 1979, s. 48-51

⁴ *Karabibik*'in geniş tahlili için bkz.: Mehmet Kaplan, "Karabibik", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1876, s. 384-393

Mizancı Mehmed Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* adlı romanının yalnızca bir bölümünde köye yönelme olsa da dönemi içinde diğer eserlerden ayrılarak Anadolu'ya az da olsa değinmiştir.

Cumhuriyet Dönemine kadar geçen süre zarfında işlenen sosyal konular arasında Anadolu da vardır. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (1910), Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* (1912), Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* (1919), Ömer Seyfettin'in *Yalnız Efe* (1919), Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıküşu* (1922) adlı eserleri bu dönemde yazılan eserlerden bazılarıdır.

Cumhuriyet Döneminde ise Anadolu olgusu etrafında kendini öne çıkaran yazarların Anadolu'ya çok farklı perspektiflerden baktıkları görülür.

1923'ten itibaren köy perspektifinden Anadolu'ya daha sık bakmaya ve Anadolu köyünün ve kasabasının romanını kaleme almaya başlayan yazarlar, 1950 yılından sonra asıl çıkışı gösterirler.

1923-1950⁶ cumhuriyetin prensiplerine ve Anadoluçuluk, halkçılık ve "memleket edebiyatı" anlayışlarına⁷ bağlı olarak köy meselelerini bu zaviyeden görenlerin yanında, roman ve hikâyelerine sosyalist görüşü dâhil edenler de karşımıza çıkmaktadır. Ramazan Kaplan'ın tespitleriyle bu dönemde Anadolu'nun problemlerinden dokuma tezgâhlarının durumu, işsizlik, toprak mücadelesi, aydın-köylü çatışması, susuzluk, istenmeden yapılan evlilik, sağlık, eğitimsizlik ve beraberinde getirdiği bilgisizlik, batıl inançlar, Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca*, Faik Baysal'ın *Sarduwan*, Reşat Enis Aygen'in *Kara Toprak*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban*, Sabahattin Ali'nin "Hasan Boğuldu" vb. eserlerinde ele alınır. Ramazan Kaplan, 1923-1950 yazılan Anadolu'ya yönelik romanlar için, "... Çoğu zaman, problemlere önem verip insanı bu problemler arasında bir araç gibi görmekle, insanı ihmal etmişlerdir." (Kaplan, 1997:557) der.

1950-1960 Anadolu'ya bakış farklı bir anlam kazanır. Köy Enstitüleri'nde yetişen yazarlar köyün meselelerini yakından bildikleri için bunları roman ve

⁵ Türk Romanında Köy ve Köye açılma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:M. Fatih Andı, "Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir", *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11-Baykal Sezer'e Armağan*, İstanbul 2004, s. 510-520.

⁶ Köy romanı hakkında kapsamlı bir çalışması olan Ramazan Kaplan, bu dönemin köy romanlarını üç devrede ele alır: 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980. Bu dönemler arasında yazılan köy romanları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, 3.bs., İstanbul, Akçağ Yayınları, 1997

⁷ Cumhuriyet'in ilk döneminde edebiyatımızda etkili olan bu eğilim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İnci Enginün, "Memleket Edebiyatı", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, s. 34-60.

hikâyelerine taşırılar. O dönemde ayrıca Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler de yazarları Anadolu'ya yönlendiren gelişmelerdendir.

1950 ile 1960 yılları arasında Anadolu'da vuku bulan konulardan ağalık, muhtar ve köylü problemleri, su ve toprak kavgaları, eşkıyalık, siyasi çekişmeler, toprakların işlenemeyişi, eğitim problemleri, sağlık, din, batıl inançlar, gelenekler; Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın *Ötelerin Çocuğu*, Yaşar Kemal'in *Teneke*, Esat Enis'in *Despot*, Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü*, Fahri Erdiç'in *Alinin Biri*, Cengiz Tuncer'in *Hacizli Toprak*, Talip Apaydın'ın *Yarbükü*, Yaşar Kemal'in *İnce Memet*, Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti*, Tarık Dursun Kakıncı'nın *İnsan Kurdu*, Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* vb. ile işlenmiştir

Özellikle 1950-1960 toplumsal gerçekçilik adı verilen bir yönelişle kaleme alınan romanların bir kısmı, belirli şablonlar içerisinde, sanatı düşünceye feda ederek yazılmışlardır.

1960-1980 yılları arasında Anadolu'ya yönelme 27 Mayıs 1960 ihtilali ve 1980'e gelinceye kadar geçen sürede meydana gelen siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler de edebiyatta kendisini gösterir. İşsizlik, fakirlik, toprak kavgaları, ekonomik güçlükler, ağalığa tepkiler, idari yapıyı eleştiri, kan gütme, eşkıyalık, evlilik, sağlık, din, batıl inançlar, gelenekler, Talip Apaydın'ın *Emmioğlu*, Abbas Sayar'ın *Yılkı Atı*, Kemal Tahir'in *Büyük Mal*, Ömer Polat'ın *Saragöl*, Fakir Baykurt'un *İrazca'nın Dirliği*, Kemal Bilbaşar'ın *Başka Olur Ağaların Düğünü*, Yılmaz Güney'in *Boynu Bükük Öldüler*, Dursun Akçam'ın *Kanlıderenin Kurtları*, Lütfi Kaleli'nin *Haşhaş*, Reşat Nuri Güntekin'in *Kan Davası*, Yaşar Kemal'in *Yılanı Öldürseler*, Ümit Kaftancıoğlu'nun *Yelatan*, Ferit Edgü'nün *Kimse*, Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Güllüceli Kâzım*'ında vb. söz konusu edilir.

Buraya kadar bahsedilen eserlerin büyük bir kısmı Anadolu köylerine, bir kısmı da kasabaya yöneltilen bakışlarla ele alınarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde eser veren ve döneminin sosyal endişeleri yüzünden romanın sanat yönüyle fazla ilgilenmeyen bazı toplumsal gerçekçilerden veya eserlerini belli idealler için yazıp insanı ikinci planda bırakan yazarlardan ayrılarak şahsına münhasır eserler veren bir yazar daha vardır: Tarık Buğra.

Tarık Buğra, Mahmut Yesari'nin "Romanı yazmak için evvelâ görmek lâzımdır. Evvelâ insanlığı ve tabiatı inceleyerek görmek." sözlerinin yankısını bulduğu yazarlarımızdandır. Tarık Buğra tabiatı görmek için özel bir çaba harcamıştır. O gözlemlerinden ve hatıralarından geniş ölçüde yararlanarak,

içinden geldiği yöreyi ve insanlarını, hayat mücadeleleri ve yaşama biçimleriyle anlatmaya özen göstermiştir.

Tarık Buğra'nın eserlerinin büyük bir çoğunluğunda yansıttığı mekânlar, insanlar, olaylar; onun çocukluk yıllarından itibaren âdeta farkında olmadan, tabii bir biçimde topladığı malzemelerdir.

Cumhuriyet Döneminde toplumsal gerçekçi yazarların veya köye çevrilen dikkatlerin aksine o, romanlarında kasaba çerçevesinden bakmayı tercih eder. Tarık Buğra'nın asıl amacı çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği kasabası ve kasabasının insanlarının sosyal ve siyasal değişikliklerde yaşadıklarını ön plana çıkarmaktır. Bu konu ile ilgili Beşir Ayvazoğlu şunları söyler:

“Tarık Buğra, ilk hikâyelerinden itibaren, toplumcu gerçekçi köy romancılarının çok sevdikleri çevre tasvirlerinden ve olay kalabalığından kurtularak ayrıntılara inmeyi ve ayrıntılar vasıtasıyla insani ilişkilerin derinliklerinde gezinmeyi tercih etmişti. Bu şuurlu tercihi kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle açıklamıştır: ‘Yazar olmaya karar verişim, evet, on yedinci yaşımda, benimsediğim örneklerle, insanı ve insan ilişkilerini, insan kaderini anlatmaya değer buluşumla başlar: İnsan ilişkileri ve kaderi içinde ben de yorumlamalıyım tutkusu, o kadar.’”⁸

Tarık Buğra'nın konusu Anadolu'da geçen romanları Türk siyasi tarihinin dönüm noktalarını esas alır. *Küçük Ağa* Millî Mücadele dönemini, *Yağmur Beklerken* Serbest Fırka'nın kurulduğu 1930 yılını, *Dönemeçte* ise çok partili hayata geçiş yıllarını, bu yıllarda yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerin kasabalı tarafından nasıl karşılandığını, bu olaylar sırasında Anadolu insanının nasıl düşündüğünü, nasıl hareket ettiğini anlatır.

*

* *

Tarık Buğra, konusu Anadolu'da geçen roman ve hikâyelerinin birçoğunda mutlaka kitap okumaya sevdalı kahramanlardan söz etmiştir. Bu kahramanlar hangi durumda olurlarsa olsunlar kitap okumayı bırakmazlar. Hatta bazılarının okudukları kitaplar hayat felsefelerini de belirler.

Küçük Ağa romanında, Çolak Salih'in cepheden kasabaya geldiği günden itibaren sergilediği itici davranışlar ve konuşmalar, son olarak da Salim'in kahvesinde Ali Emmi'nin kendisine savaşın durumu hakkında soru sorması üzerine verdiği umarsız cevaplar, kasabalıyı sinirlendirir ve onlar tarafından dış-

⁸ Beşir Ayvazoğlu, “Tarık Buğra'nın Farklılığı”, *Türk Edebiyatı*, No:233, Mart 1993, s.39

lanmasına neden olur. Öğle ezanı okunurken herkes camiye gittikten sonra o da kahvenin merdivenlerini inerek çarşıdan koşar adımlarla geçer. Kasaba içinde amaçsızca yürürken bir yandan da savaşı ve memleketin içinde bulunduğu siyasi durumu düşünür durur. Savaşta açılan birçok cephe ve son zamanlardaki siyasi oluşumların isimlerini zihninden geçirir. Bunların sonucunda yenilmenin ne demek olduğunu tam kavrayamaz. Yazara göre Salih, aklından geçen isimlerin hiçbirinin mahiyetini bilmez. Bütün bildikleri rüştiyede okuduğu *Oku* adlı kitap ve babasının ona söylediği bölük börçük cümlelerdir. (Buğra, 2001a:46) Salih artık kitap okumamaktadır fakat rüştiyede okuduğu kitabın hatırasını ve hatırlattıklarını unutmaz.

Aynı romanda Kuvayı Milliyecilerden olan Doktor Haydar, Yüzbaşı Hamdi ve Mülâzımievvel Niyazi, Konya'da çıkan bir isyanı bastırmak için görevlendirilirler. Doktor Haydar'dan önce yola çıkmak için hazırlanan Yüzbaşı Hamdi ve Mülâzımievvel Niyazi'nin denklerinde bir şilte, Sarıkamış ve Galiçya'dan kalma bir beylik, mini mini bir mektup paketi, üç beş kitap ve iki üç takım çamaşır vardır. (Buğra, 2001a:164)

Doktor Haydar'ın dengi de beş on meslek kitabı dışında bunlardan farklı değildir. Görüldüğü gibi savaş sonrası çıkan bir isyanı bastırmaya giden aydın kesimden üç şahıs, sırtlarında taşıdıkları denklerine kitap koymayı ihmal etmezler. Doktor Haydar'ın ilk defa o akşam eli çok yavaş işler. Savaşı düşünür, şehitleri, arkada kalanları. Yazar, Doktor Haydar'ın düşüncelerini verirken her şehidin ardında Shakespeare'ini, Corneille'ini bulamayacak yürekler parçalayıcı bir facia yattığını ifade eder ve ilave eder: "Yavuklular, sözlüler, saç bitmedik yavrular, ak sakallar, apak saçlar... Göz yaşları... Kırık gönüller..." Bunları aklından geçiren Haydar'ın elinde Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nin bir cildi vardır. Evliya Çelebi onun için bütün bir Osmanlı tarihinin haşmeti için tek bir cümleden ibarettir: "Gün akşamlıdır devletlim; dün doğduk, bugün ölürüz." (Buğra, 2001a:165) Romanın şartları içerisinde değerlendirilen bu ibare "Gün Akşamlıdır" hikâyesinin konusunu şekillendirir.

Küçük Ağa'da Doktor Haydar'a göre ölmek hiçbir şey değildir. Fakat önce insan ölmesini bilmelidir. Ölmek, kurban edilmek veya kurban olmak hele kurban etmek hiç değildir. Doktor bunlarla bağlantılı olarak Zer-tâc'ın söylediği şiiri düşünür. Ona, tövbe edersen şah seni affedecek derler; genç ve güzel kadın onlara şöyle cevap verir: "Ben ne ateşin çektiği pervane, ne de kurbanlık koyunum. Ben düşünen baş, inanan gönülüm." Doktor, Zer-tâc'ın dövüşmeyi öğrendiğini ve ondan sonra dövüştüğünü ama şu anda gök ekinine benzettiği çocukların daha dövüşmeyi bilmediğini düşünür. (Buğra, 2001a:166) Yazar, ro-

manın ilerleyen sayfalarında yapılan benzetmenin kime ait olduğuna ve bu sefer kimin için yapıldığına yer da verir.

İstanbul Hoca için Fuat Paşa vur emri verir ve bunu yerine getirecek olan kişi kura ile belirlenir. Kısa çöpü çeken Yüzbaşı Hamdi, İstanbul Hoca'yı ortadan kaldıracaktır. Çünkü İstanbul Hoca, Kuvayı Milliye aleyhinde konuşarak çevresindekileri etkilemiş ve bu hareketi ihanet olarak addedilmiştir. İstanbul Hoca'ya saygı duyan ve dört yıldan bu yana çocuk yaşta savaşın içinde bulunan Yüzbaşı Hamdi için bu, en zor görevdir. O anın melankolisi içinde olan ve Yüzbaşı Nazım'la aynı duyguları taşıyan Doktor Haydar, Yunus Emre'nin bir mısramı hatırlar "Gök ekini biçer gibi" ve devamını Yüzbaşı Hamdi getirir: "Yanar özüm, köynür özüm." (Buğra, 2001a:242) Yazar, kıyılacak can için duyulan üzüntüyü ortaya koymak amacıyla duruma uygun olan Yunus Emre'den mısraları kahramanlarına okutur.

Kasabanın Ağır Ceza Reisi Mehmet Bey, Çakırsaraylı ile Akşehir'e düzenlemeyi tasarladığı baskını durdurması için gittiği Yakasaray'daki görüşmeden döndüğünün üçüncü gecesinde, evinde *Ravzatü'l-Hakayik*'i okurken cama bir avuç kum atılır. (Buğra, 2001a:209) Görüldüğü gibi kasabanın her an basılacağı gerginliği içinde bile Mehmet Bey kitap okumaktan vazgeçmez. (Buğra, 2001a:209)

İstanbul Hoca, hakkında vur emri verildiği haberini duyduktan sonra Çakırsaraylı'nın yanına kaçar. Bir müddet sonra da Çerkez Tevfik'in birliklerine katılarak Düzce'ye gider. Orduya karşı koymayı ve Ankara'ya yürümeyi, sırf gurur meselesi yaptığı için düşünen Çerkez Ethem ve Çerkez Tevfik kardeşler, birliklerindeki onlara katılıp katılamayacakları konusunda karar vermelerini söylerler. Bu karar memleketin zaten karışık olan durumunu daha da kötüleştirecek, düşmana karşı kazanılacak zafere ket vuracaktır. Bu yüzden İstanbul Hoca (Küçük Ağa) büyük sıkıntı içerisinde. İstanbul Hoca, Düzce'deki odasında gaz lambasını alarak pencerenin pervazındaki çiviye asar ve her zor durumda yaptığı gibi *İhya'ül Ulûm*'u okumaya koyulur. (Buğra, 2001a:435.) Ağır Ceza Reisi Mehmet Bey gibi en zor şartlarda bile İstanbul Hoca'nın sığınağı kitabıdır.

Yağmur Beklerken romanında Rahmi ve kasaba aydınlarından bir kaç parkta oturup konuşurlarken laf Serbest Fırka'ya gelir. Fırka kasabada kurulursa ikinci sayılı azası olacağını açıkça belirten Dişçi Nevzat'a oradakiler güler. Çünkü yazara göre Hayyam delisi olan bir dişçiyi, politik çabalar içinde görmek onlara komik gelir. (Buğra, 1998:48)

*Yağmur Beklerken'*de Halk Fırkası Müfettişlerinden Hilmi Bey, kasabaya gelir ve şerefine İzkaya yamacındaki Çınarlı Pınar'da yemek verilir. Hilmi Bey, rakip partinin yani Serbest Fırka'nın kasabadaki kurucusu Rahmi'yi de bu yemeğe davet eder. Yemek yenildikten ve misafirler dağıldıktan sonra ovanın ve Çay'ın görüntüsüne ay ışığının etkisi de karışarak güzel bir tablo oluşturur. Bu tabloya dalıp giden Hilmi Bey, Yahya Kemal'den bir beyit okur: "O kuş en kuytu bahçelerde öter/Sarmaşıklerle yüklü vadide". Ardından Rahmi'ye "Yahya Kemal Bey'i hatırlayıverdim. Sever misiniz şiirlerini?" diye sorar. Rahmi'den evet cevabını alınca şu mısralarla devam eder. "Bir yoldu, parıldayan gümüşten/Gittik; bahs açmadık dönüşten." (Buğra, 1998:146-147) Yazar, müfettişlik ile Yahya Kemal'i bağdaştıramaz ama kahramanına şairden birinci beyti "Gece", ikinci beyti "Gece Bestesi"nden aldığı iki farklı şiirini okutur. Bu manzara karşısında Rahmi de benzer duygular içerisinde. O da neredeyse Ahmet Haşim'e, Yahya Kemal'e bütünüyle kayıp gidecek durumdadır. (Buğra, 1998:149)

Aynı romanda yazar Kenan Bey'i tanıtırken kahveye, lokantaya, parka gelmediğini, bir yerlerde oturup birileriyle iki çift laf etmeye hiç yanaşmadığını, her zaman okuduğunu, kitaplarıyla meşgul olduğunu ifade eder. Kenan Bey bir gün Rahmi'ye "Dostoyevski'yi tanımayanlarla ne konuşacağım?" der. (Buğra, 1998:40)

*Küçük Ağa'*da hangi şartta olursa olsun okunan kitaplara karşılık çok partili hayata geçiş yıllarının dolayısıyla daha rahat bir dönem ve ortamın anlatıldığı *Dönemeçte* adlı romanda yazar, kitap okunmamasından şikâyet eder ve kahramanı Şerif'in şahsında bu konudaki fikirlerini sık sık dile getirir.

Dönemeçte adlı romanda kasabaya yeni gelen Savcı Yardımcısı Orhan'ın şehir kulübünde Doktor Şerif'le yaptığı ilk konuşmasında, Şerif'in aklından geçenleri söylemesi üzerine Orhan şaşırır ve "Düşünceleri okuyan makine mi var sizde?" diye sorar. Bunun üzerine Şerif, bunun yalnızca Andre Maurois'in fantezisi olduğunu söyleyerek yazarın *Düşünceleri Okuyan Makine* adlı eserine atıfta bulunur. (Buğra, 1997:19) Şerif, Orhan'la olan konuşmasına yanında kitap getirip getirmediğini sorarak devam eder. Bunu neden sorduğunu merak eden Orhan'a Şerif, aydınların kasabaya yanlarında kitaplarla geldiğini ama kendilerini İstanbul'da bıraktıklarını söyler. Çünkü kasabadaki evlerde yıllar geçtiği hâlde daha kapakları açılmamış eski Yunan, Fransız veya Rus klasikleri vardır ve onlar ebediyen okunmayacaklardır. (Buğra, 1997:21)

Doktor Şerif, sabahlara kadar şehir kulübünden çıkmayan, orada kumar oynayıp içki içerek memleket meselelerine duyarsız kalan kasabanın aydın ke-

siminin kitap okumamasına çok kızar. Bunu ilk fırsatta yüzlerine vurur. Yine böyle bir zamanda veterinerine “Baytar, bugünlerde hangi kitabı okuyorsun?” sorusunu sorar. Veteriner gülererek “Aynştayn’ı doktor.” diye cevap verir. Bunun üzerine yazar Şerif adına düşünür “İyi ki öğrenmiş adını, mendebur!” (Buğra, 1997:73)

Buğra, yalnız veterinerin değil savcı, yargıç öğretmen, mühendis dâhil hiçbir aydının bir yıl içinde bir tek kitap bile almadığını belirtir.

Doktor Şerif, sigara aramak için girdiği oturma odasında bir aydır okumadan kırk yedinci sayfası açık hâlde duran *Suç ve Ceza*’nın eski yazı nüshasını görünce kendisine karşı büsbütün küçülür. (Buğra, 1997:118)

Doktor Şerif, şahsi problemlerinden ve şehir kulübünün ortamından uzaklaşmak, doktor olarak bir işe yaramak ve kendine göre arınmak amacıyla ova köylerine gider. İki hafta boyunca kaçıp buraya sığınma nedenlerini aklına bile getirmez. Bu müddet içinde Mevlânâ ve Dostoyevski okur. Geceleri, üç beş mumluk gaz lambasının altında okuduğu cümlelere veya mısralara dalar gider ve bunlar üzerinde düşünür: “Mevlânâ Dostoyevski’nin sağlığı.. Mevlânâ ruhları sağlıklı insanların Dostoyevskisi” der. (Buğra, 1997:141) Şerif, doğru mu yoksa yanlış mı umursamadan bu buluşu ile arındığını zanneder.

Dönemeçte adlı romanda kasabaya gelen bir gazeteci, genç bir yüzbaşı ve Doktor Şerif, çalışmak üzerine konuşurlar. Gazeteci: “Çalışmak elbette bir erdemdir. İnsanı insan yapar, toplumları geliştirir, yüceltir. Ama önce çalışmak nedir, onu bilmeli.” der ve arkasından “Dante’nin Cehennemi’ni bilir misiniz?” diye sorar. Doktor Şerif ve yüzbaşı, Dante’nin *İlahi Komedî*’sini okumamışlardır. Bunun üzerine gazeteci anlatmaya başlar:

“Orada insanın tüylerini diken diken eden bir tablo vardır, cehennemlikler büyük kaya yuvarlarını bir bayırdan yukarı, düzlüğe çıkarmak zorundadırlar. O dev gibi taşları kan ter içinde iter, yokuş yukarı sürerler, tam başaracakları sırada, düzlüğün kıyısına varınca kayalar, haydi yallah yeniden aşağıya yuvarlanırlar. Ve bu böylece sonsuza kadar sürüp gidecektir.” (Buğra, 1997:186)

Aynı romanda Fakir Halit, dükkânının tahta kepenklerini çektikten sonra müşterilerini beklerken *Makalât*’ı okumaya başlar. (Buğra, 1997:35) Doktor Şerif, kasabaya ilk geldiği zamanlar hakkında cimri, var yemez olduğu söylenen Fakir Halit’i çok merak eder ve onunla tanışmak ister. Bunun üzerine Şerif, ansızın Halit’in dükkânına gider, elinde bir kitap görür ve adını sorar. Fakir Halit, *Mesnevi* olduğunu söyler ve Şerif’e böyle kitaplar okuyup okumadığını sorar.

Şerif “Ne gezeer. *Mesnevi* için de, Mevlânâ için de bilip bileceğim lisede öğrettikleri üç buçuk şeyden ibaret. Onun da yarısını unuttuk gitti.” der ve kitaba bakmak ister. Kitap, *Mesnevi*’nin eski yazı nüshasıdır. Şerif, kitaba bakarak Fakir Halit’in kaldığı yeri okur:

“Zifir gibi karanlık bir ahıra kapatılmış bir fil ile ömürlerinde hiç fil görmemiş adamların, filin ne mene şey olduğunu el yordamıyla anlatmaya çalışmalarını anlatıyordu. Doktorun okul kitabında aynı hikâyeye körler üzerine idi. Kimi filin kulağını tutar ‘Fil bir şaldır.’ der, kimi burnunu eller, ‘Hayır bir hortumdur’ der ve böylece aynı şey dikme olur, taht olur. Mevlânâ hikâyeyi, ‘Ellerinde bir ışık, önlerinde bir kılavuz olsaydı, karanlık da, gece de fili olduğu gibi görmelerine engel olmayacak, hepsi de onun nasıl ve ne biçim bir hayvan olduğunu kolayca anlayabilecekti, diye bitiriyordu.” (Buğra, 1997:143)

Fakir Halit, hikâyeye üzerine konuşmaya başlar ve kasaba insanının aynı hâlde olduğunu söyler. Kasabalının ekonomik olarak rahatlaması sonucunda bilinçsiz şekilde davranmasına üzülen Fakir Halit’in, her zaman kasabalı ve köylünün her çeşidine karşı kuşatıcı bir sevgisi vardır: “Onların ne vabali var doktor bey? Bi ışık tutan, yol gösterenleri mi olmuş?.. Yemesini, içmesini bile bilmez onlar, yazık” (Buğra, 1997:144)

Yazara göre Fakir Halit, yeme içme ile ilgili güzel, yalın ve tam bir Nasrettin Hoca şakacılığıyla örnekler verir. Fakir Halit, hayata Mevlânâ’nın merceğinden bakabilmek için sabırla uğraşıp duran roman kahramanıdır. Bunu merkeze alarak hayatının yolunu çizen ve felsefesini belirleyen Fakir Halit, “Bir gelir insan cihâne” der ve dine, takvaya bağlanır.

Yazar, herkesin dünyaya bir kez geldiğinden, herkesin öleceğinden ve önemli olanın bir defa verilen şansı, imkânı nasıl kullanacağından bahseder ve örnek vermek için tarihî şahsiyetlerin isimlerini sayar: Fatih de bir kere yaşadı, İbrahim de, Muhammed de, Haccac da, Mansur da, Köroğlu da, Bolu Beyi de, “Benden sonra tufan.” diyen Neron da.

Romanın bir diğer kahramanı Eczacı Celâl, Fakir Halit’in “Bir gelir insan cihane” diyerek hayat tarzını belirlediği yolun zıt istikametinde yaşamaya daha çok bağlanarak Türkiye’nin ilaç kralı olmayı kafasına koyar. Celâl’in kitapları, mesleğiyle ilgili olanları bir yana bırakılırsa sayı bakımından yirmi beş, otuzu geçmez. Arasında bir tek roman veya şiir olmayan kitapların hepsi de yazarın deyimiyle, “Bir gelir insan cihane” felsefesinin ünlü savunucularının, kendilerini tüm dünyada kabul ettirmiş kişilerin hayat hikâyeleridir. Kitaplardan biri Bayer İlaç Fabrikaları’nın kuruluş ve gelişme hikâyesini anlatır. (Buğra, 1997:31)

Bu kitaptan başka Eczacı Celâl'in kitaplığında kendine ait olan veya emanet aldığı kitapların isimleri, romanın içinde dağınık olarak verilir. Celâl, sabah kalktıktan sonra *İlim ve Hata*'dan birkaç sayfa okur. (Buğra, 1997:24) Celâl, intihar etmeden önce Doktor Şerif'e bir mektup yazar. Mektubu, bir zamanlar Şerif'ten ödünç alıp da daha sonra geri vermeyi unuttuğu *Hayat-ı Kimya* kitabının içine koyar. (Buğra, 1997:224) Eczacı Celâl, kendine ait olan malları ve eşyaları kime bıraktığını bildiren vasiyetinde *Cevdet Paşa Tarihi*'ni Doktor Şerif'e bıraktığını yazar. (Buğra, 1997:224)

Dönemeçte adlı romanda Türkiye'de değişen ekonomik şartların köylüyü zenginleştirip ne oldum delisi yaparken zamanında itibarın en köklüsüne sahip memur maaşlarının değerini kaybettiğinden de bahsedilir. Kasaplar, bakkallar, tuhafiyeciler, kırtasiyeciler ve manifaturacıların veresiye defterleri memur isimleriyle doludur. Şerif, bunun üzerine Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinden uyarıcı cümleler ve hikâyeler hatırlar: "Alışılmamış geçim darlıkları ve yaşayıştaki alışkanlıkların karşılanamaz hâle gelişi bir çeşit kıyamet alameti oluyordu." (Buğra, 1997:38)

Aynı romanda kasabasının ve köylünün zayıf noktalarını iyi bilen, onların duygularını sömürmek için kasabada gazete basan ve kendi siyasi görüşünü bu yayın organında kendi eğitimiyle doğru orantılı olarak vermeye çalışan Karcı Yusuf, daha çocuk yaşlarda pek çok şeyin yanında *Kan Kalesi*, *Genç Osman*, *Şahmeran*, *Billur Köşk* gibi halk masalları ve destanları satarak kasabanın sayılı manifaturacılarından biri olur. (Buğra, 1997:41) Anadolu halkının okuduğu kitapların türleri burada daha belirginleşir.

Dünyanın En Pis Sokağı romanında Bucak Müdürü olan Fazıl, çalıştığı yerde *Edebiyatta Caniler*'i okuduğu sırada telefona çağrılır. (Buğra, 1989:28) Gelen telefon İstanbul'daki büyük gazetelerden birinin yazı işleri müdüründendir. Kasabanın haftalık gazetesinde çıkan yazılarını beğendikleri için kendisine gazetede köşe yazarlığı teklif edilir.

Ahmet Haşim ve Şeyh Galip okuyan iki kahraman iki farklı hikâyede karşımıza çıkar. "Ömer"de hikâyeye kahramanı sabahları başka kitaptan değil *Hüsn ü Aşk* ve *Piyale*'den birini okur. (Buğra, 2001b:49) Aynı hikâyede kahramanın oğlu Ömer, ağır tifo hastalığıyla yatağında yarı baygın yatarken babası üzüntü içinde ona bakar ve oğlunun, kendisinden para isteyerek polisiye romanlar almasını hırsıyla bekler. (Buğra, 2001b:35)

"Şehir Kulübünde" hikâyesine Ceza Yargıçısı Münir Cevdet Bey'in eve gitikten sonraki yaşamı üzerine tahminler yürüten kahraman, Münir Cevdet

Bey'in sedire uzanmış Evliya Çelebi, Şeyh Galip, Haşim veya Namık Kemal'i okuduğunu söyler. (Buğra, 2001b:133) Kahraman, "Şehir Kulübünde" adlı hikâyesinde Doktor, Ceza Yargıçısı Münir Cevdet Bey'in kasabaya gelişinde yanında Balzac ve Eflatun serisi getirdiğini hatırlar. (Buğra, 2001b:135)

*

* *

Tarık Buğra'nın Anadolu'yu ele alan roman ve hikâyelerinde kitap okuyan kahramanların tümüne bakacak olursak her birinin, sergilediği karakterle örtüşen eserleri, yazarları ve şairleri okuduğunu görürüz. Fakir Halit'in Mevlânâ'nın *Mesnevi'sini*, İstanbullu Hoca'nın *İhyâ'ül-Ulûm'u*, Eczacı Celâl'in Bayer Fabrikasının kurucusunun hayatını okuması gibi. Yazar, eserlerindeki kitap ve yazarlarını belli bir amaç için zikreder. Yani bu durum, söylediğimiz gibi kahramanların karakterlerini yansıtmak aynı zamanda da romanda işlenen konuyu daha üst düzeyden verebilmek içindir.

Her şartta okumayı tercih eden kahramanları ve bu kahramanlar vasıtasıyla okumayanları hicveden Tarık Buğra, bunaldıkça kitaplara sığındığını söyler. (Buğra, 1979:131) Kendi kahramanlarını da aynı yolda yürütür. Bunalan, kendini boşlukta hisseden kahramanlarının sığındığı limanlar kitaplardır.

Tarık Buğra, *Tercüman* gazetesinde yazdığı "Türkçe" başlıklı yazısında, "Gömdük klasiklerimizi; sonunda da çoğumuz Türkçe'yi yani ilim ve edebiyat imkânını kaybettik. Okumuyoruz onları... Mesela Yahya Kemal'i mesela Yunus Emre'yi veya Ahmet Haşim'i Şeyh Galip'i, Fuzulî'yi Nedim'i ve benzerlerini." (Buğra, 1979:33) diyerek bu yazarların ve eserlerinin ihmal edildiğini vurgulamak için kahramanlarının pek çoğuna Yahya Kemal, Yunus Emre, Ahmet Haşim ve Şeyh Galip'i okutur.

Tarık Buğra, M. Nuri Bingöl'le yaptığı sohbetinde tek kıskançlığının yabancı romancılara olduğunu ve hayranlıklarının Dostoyevski ile başladığını söyler. (1986:43) Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Tarık Buğra'nın iki roman kahramanı da Dostoyevski düşkünüdür.

Necmettin Turinay, roman ve hikâyelerde okunan iki eser için "Yazarın bir Evliya Çelebi, bir Cevdet Paşa cümlesinden hareketle, hayat ve insan için genel düsturlara varmaya mütemayil görüldüğünü kaydedelim" der. (1981:35)

Yazarın hikâyelerindeki iki çocuk kahramandan biri olan Ömer, babasının verdiği paralarla tıpkı Tarık Buğra gibi polisiye romanlar alır. Tarık Buğra da babasının verdiği harçlıklarla okuma yazma bilmediği hâlde kapak resimlerine

bakarak aldığı kitaplardan Cingöz Recaileri, Tilki Lemanları, Çekirge Zehra'yı ablalarına veya kendisinden üç dört yaş büyük olan amcasına okutur. (Karabay, 1993:21)

Çocuk yaşında dönemin popüler eserlerini yalnız resimleri ile anlamaya çalışan Tarık Buğra'nın yukarıda ele aldığımız eserlerinde de görüldüğü gibi kitap okumanın özellikle de Türk ve dünya edebiyatının önde gelen edebî şahsiyetlerinin, düşünürlerinin ve din âlimlerinin bir insanın şekillenmesinde, kendini geliştirmesinde önemli rol oynadığına inanan Buğra, çeşitli görevlerle Anadolu'ya giden veya orada yaşayan münevver kesimin okumayı bıraktığının veya okumadığının farkına varmış, bunu gazete yazılarında, sohbetlerinde bilhassa roman ve hikâyelerinde dile getirmeye çalışmış ve bir aydın olarak üzerine düşen görevi ifa etmeye çalışmıştır. ©

KAYNAKLAR

- Andı, M. Fatih (2000), "Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl'in Romanları", *Edebiyat Araştırmaları-1*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.71-83.
- Andı, M. Fatih, (2004), "Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir", *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11-Baykal Sezer'e Armağan*, İstanbul s.510-520 Bingöl, M. Nuri, (Kasım 1986). "Tarık Buğra ile Sanatı ve Sanat Dünyası Üzerine Sohbet", *Türk Edebiyatı*, Sayı: 157, s. 42-45.
- Buğra, Tarık, (1979), "Bir de Sanat Vardı", *Düşman Kazanmak Sanatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (1989), *Dünyanın En Pis Sokağı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (1997), *Dönemeçte*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (1998), *Yağmur Beklerken*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (2001a), *Küçük Ağa*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (2001b) "Ömer", *Yarın Diye Bir Şey Yoktur*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Enginün, İnci, (2001), "Memleket Edebiyatı", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, (1976), "Karabibik", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 384-393.
- Kaplan, Ramazan, (1997), *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Karabay, Muhsin, (Mart 1993), "Tarık Buğra ve Güneş Rengi Yapraklar", *Türk Edebiyatı*, Sayı: 233, s. 27-29.
- Okay, Orhan, (1990), "Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim:Ahmed Midhad Efendi", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 314-330.
- Kerman, Zeynep, "Samipaşazâde Sezâi'de Köy ve Köylü", *Hareket*, Sayı: 2, Nisan 1979, s. 48-51.
- Turinay, Necmettin, (Ocak-Şubat 1981), "Tarık Buğra: Dönemeçte", *Töre*, Sayı: 116-117, s. 34-37.